

9. Заборонено не торкатися експонатів: у ЛНТУ відкрили музей науки. Волинські новини. 2025. 28 лист. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/zaboroneno-ne-torkatysia-eksponativ-u-lntu-vidkryly-muzej-nauky-foto/>.
10. Кочанова С., Ніконенко В. Поняття техніки і технології. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/18549/2/Mig_nauk_conf_2016_Kochanova_S-Concept_of_the_technique_and_83.pdf.
11. Лутаєва Т. Роль науковців Слобожанщини в організації роботи медичних музеїв вищих навчальних закладів в XIX – на початку XX ст. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2017. № 4. С. 200–215.
12. Маньковська Р. В. Музеї України у суспільно-історичних викликах XX – початку XXI століть. Львів: Простір-М, 2016. 408 с.
13. Музей академіка Михайла Кравчука (с.Човниця Ківерцівського району). Музейний простір Волині. Сайт. URL: https://volyn-museum.com.ua/index/muzej_akademika_mikhajla_kravchuka_s_chovnicja_kivercivskogo_rajonu/0-60.
14. Муравська С. В. Технічні музеї вищих навчальних закладів в Україні та за кордоном: історія створення і проблеми профільної приналежності. Питання історії науки і техніки. 2015. № 3. С. 3–10.
15. Муравська С. В. Музеї та колекції вищих навчальних закладів на українських землях (кінець XVII – початок XX ст.). Праці Центру пам'яткознавства. Вип. 25. Київ, 2014. С. 120–129.
16. У Луцьку відкрився Музей науки – простір інновацій, експериментів і відкриттів! URL: <https://osvita.voladm.gov.ua/u-luczku-vidkryvsya-muzej-nauky-prostir-innovacij-eksperimentiv-i-vidkryttiv/>.
17. Lourenço M. C. Contributions to the history of university museums and collections in Europe. Museu de Ciência da Universidade de Lisboa. 2003. P. 17–26. URL: https://www.researchgate.net/publication/265671988_Contributions_to_the_history_of_university_museums_and_collections_in_Europe.

УДК 316.42:316.722

Валентина Надольська,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

КУЛЬТУРА ЯК УМОВА СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті аналізуються проблеми взаємозалежностей і взаємозв'язків культури та суспільного розвитку. Звернуто увагу на те, що утворюючи середовище ціннісної особистісної творчості, культура протистоїть тенденціям конфліктогенності та нестабільності; завдяки культурі суспільство виробляє стабільну систему базових цінностей; культура сприяє досягненню згуртованості суспільства.

Ключові слова: *культура, культурні цінності, культуроцентризм, соціальний розвиток, загальнолюдські цінності, особистість.*

The article analyzes the problems of interdependence and interconnections between culture and social development. Attention is drawn to the fact that by creating an environment of valuable personal creativity, culture counteracts the tendencies of conflict and instability; thanks to culture, society produces a stable system of basic values; culture contributes to achieving social cohesion.

Keywords: *culture, cultural values, cultural centrism, social development, universal human values, personality.*

Питання взаємозалежностей і взаємозв'язків культури, природи і суспільного розвитку актуалізуються в сучасних умовах нестабільності та невизначеності, зростання кількості, різновидів та масштабів надзвичайних подій і загроз.

Збалансованість у її загальнолюдському та національному вимірах включає здатність соціальної системи будувати нормальне, повноцінне життя в складних умовах, і, з іншого боку, здатність соціуму протистояти викликам та кризам у різних сферах суспільного життя шляхом внесення змін та адаптації без заподіяння шкоди основним цінностям суспільства та його інститутам [4, с. 149]. Головною метою збалансованого розвитку є забезпечення безпеки людини, а також її всебічний розвиток

Найважливішою основою переходу сучасного суспільства до збалансованого розвитку може стати культура, як система цінностей, сукупність інформації та знань, що мотивують людину, керують та визначають її діяльність. Після саміту ООН з питань сталого розвитку (Ріо-де-Жанейро, 2012) Концепцією «Порядку денного на XXI століття для культури» культуру, поряд з економікою, екологією, соціальною участю, визнано четвертою опорою сталого розвитку. Підсумковий документ «Майбутнє, якого ми хочемо» включив низку посилань на роль культури у досягненні сталого розвитку, у т. ч. для зміцнення миру та безпеки, ставши етапним документом для вимірювання впливу культурного розвитку на людство загалом [8].

Якщо економічна складова збалансованого розвитку відповідає за створення матеріальних цінностей, соціальна – їх розподіл; екологічна контролює відповідальність за довкілля; то культурна – цілісно доповнює та об'єднує їх [7, р. 17]. Відповідальний за питання культури, генеральний директор ЮНЕСКО Амаду-Махтар М'Боу на 3-й Конференції європейських міністрів (1981 р.) окреслив нову концепцію розвитку культури: «надаючи

економіці цілеспрямованості та взаємного зв'язку, який вона може отримати лише в культурі, і надаючи культурі її життєвої функції соціально-економічного регулювання, розвиток може набути свого значення, значення інтегрованого розвитку людини» [1, с. 66].

Культура є тим інтегральним феноменом, який за своєю внутрішньою, буттєтворчою сутністю на основі загальнолюдських якостей – духовності, діалогічності, поваги до суб'єктивної самоідентифікації, толерантного ставлення до іншого, визнання інших аксіологічних критеріїв при дотриманні власних – покликана об'єднувати людство в певну духовно-світоглядну цілісність, для якої не існує міжцивілізаційних розколів і криз. Незважаючи на істотні відмінності, усі культури є модифікацією загальнолюдської культури, що дозволяє людям усвідомлювати себе єдиною спільністю.

Разом з тим, у світі глобалізації культура забезпечує соціальну згуртованість, формування і збереження колективної і національної ідентичностей. Глобалізація ставить під питання онтологічний статус та аксіологічну глибину культурної ідентичності, викликаючи напругу між універсалізмом та партикуляризмом. Технологічний розвиток та інтернаціоналізація капіталу посилюють тенденцію до гомогенізації культурних стандартів, породжуючи виклики зниження унікальності та автентичності локальних життєсвітів через домінування однієї (зазвичай західної) культурної моделі. З іншого боку – виявляється активне прагнення до збереження локальної та національної ідентичностей, традицій і мови, захисту від уніфікації. Сталий суспільний розвиток потребує культурної стійкості та ціннісної тяглості. Без спільного ціннісного горизонту суспільство не може погодити довгострокові цілі, які виходять за рамки індивідуального існування.

Саме культура є тією ціннісно-нормативною матрицею, яка формує основи для колективної дії. Культура протидіє аномії, забезпечуючи спільні правила та сенси, особливо коли втрачаються великі наративи, що дозволяє суспільству зберігати згуртованість і суб'єктність на тлі глобальних викликів. Вона дає можливість нації оперувати своїм унікальним досвідом як ресурсом для вирішення сучасних проблем, а не просто копіювати чужі моделі. Культура, особливо інтелектуальна її частина (філософія, наука), сприяє критичній рефлексії та здатності до самокорекції, що допомагає суспільству адаптуватися до нових викликів.

«Культура – це спосіб існування людського соціуму у ролі людської спільноти. Культура – це здатність носити у собі іншого, залишаючись собою. Вона включає духовність як якісну характеристику цієї здібності. Вона включає інтелігентність як усвідомлену духовність, вона включає в себе особистість як суб'єкта культурного простору» [3, с. 29]. Саме особистісні витoki культури роблять її ключем до збалансованого соціального розвитку суспільства.

Поняття «культура», яке включає освіту, молодь, спорт, масмедіа, дозвілля, а також мистецтво, літературу, архітектуру, культурну спадщину, має пряму кореляцію із якістю життя та підготовкою до нього [9]. Утворюючи середовище ціннісної особистісної творчості, в якій будь-якому суб'єкту соціокультурної діяльності надається можливість самореалізуватися на основі загальнолюдських цінностей, культура протистоїть тенденціям конфліктогенності та нестабільності.

Культура ґрунтується на соціальних принципах і передбачає організацію спільної діяльності людей, а, отже, регулювання цієї діяльності певними правилами, нормами, що акумулюються в традиціях, знакових і символічних системах та ін. На думку А. Флієра, інтегруючи основу кожного суспільства складає «структурована й ієрархічна система ціннісних орієнтацій, форм і норм соціальної організації та регуляції, мов та каналів соціокультурної комунікації, комплексів культурних інститутів, стратифікованих способів життя, ідеології, моралі, церемоніальних і ритуальних форм поведінки, механізмів соціалізації та інкультурації особистості, нормативних параметрів її соціальної й культурної адекватності спільноті, прийнятних форм інноваційної й творчої діяльності тощо» [2, с. 5–6].

Культура є тією основою, за допомогою якої відбувається вихід особистості за межі індивідуальності, налагодження комунікативно-творчого контакту з «іншим». Це й утворює той грандіозний потенціал, завдяки якому культура здатна об'єднати долі людей, народів, націй та цивілізацій, височіти над корисливими та ціннісними конфліктами, давати людям надію на розуміння і толерантне ставлення до їх самоідентифікаційних та самореалізаційних зусиль. На думку видатного німецького гуманіста XX століття, лауреата Нобелівської премії А. Швейцера, лише духовна сила, властива культурі, здатна «з'єднати нас, проголосивши ідеал культурного людства» [10, с. 71].

Культура охоплює всі сфери матеріальної та духовної діяльності, є первинним, а не вторинним після економіки і політики. Саме вона визначає

способи господарювання та форми політичного устрою, стиль мислення і поведінки, характер світогляду та суспільних відносин, диктує ту чи іншу картину світу та систему цінностей. Думки, погляди, рішення, які зумовлюють різні сфери життя, підтримуються логікою культури. Успіх збалансованого розвитку може бути забезпечений лише тоді, коли він спирається на міцний фундамент культурних традицій.

Розвиток культури суспільства та окремих його представників (соціального капіталу) безпосередньо впливають на забезпечення стабільності і стійкості розвитку країни, національної збалансованості. Культурний бекграунд (культурна підготовка, культурні цінності, рівень освіченості, звичаї, норми), соціокультурні чинники допомагають людям і суспільству долати труднощі (стреси, виклики, погрози). Завдяки культурі, можливостям творити людина пізнає світ, реалізує себе як особистість, надає життю сенсу. Культурні цінності дозволяють людині відчувати впевненість у хисткому, хаотичному середовищі глобальної реальності. «Культура разом із задоволенням дає їм втіху, полегшення і навіть сенс життя» [5, с. 9].

Досягнення збалансованого соціального розвитку може бути забезпечене насамперед шляхом укорінення в суспільній свідомості розуміння того, що в умовах глобалізації сучасного суспільства культура виконує особливу роль, виступаючи чинником ціннісного, сенсотворчого забезпечення та легітимації всієї людської життєдіяльності, а також у світоглядній трансформації парадигм – культуроцентризм замість техно- чи економосентроцентризму. Під культуроцентризмом розуміється перетворення та нова якість усієї духовно-мотиваційної сфери будь-якої людської діяльності, підвищення статусу моральних, релігійних та власне особистісних факторів у процесі становлення цивілізації «постматеріальних цінностей» [6, с. 41].

Найвищі цінності мають абсолютно позитивне значення для всіх людей. Завдяки їм поведінка окремої конкретної особистості спрямовується у русло, яке було прокладене людською культурою протягом усього історичного поступу. У світоглядних цінностях втілюються, таким чином, загальнолюдський досвід. Цінності пов'язують людину з людством, його минулим, сьогоденням і майбутнім, через культуру включають конкретну людину в буття світу, роблять її особисте буття універсальним за змістом [2, с. 5–6]. Роль вищих цінностей як духовної основи збалансованості суспільства значно зростає у сучасних умовах. Духовні ідеали визначають вищі змісти

існування та спрямованість суспільного розвитку, складаючи «духовний код» соціуму, виконують функцію його духовного єднання та зміцнення.

Таким чином, успішність суспільного розвитку багато в чому залежить від культури. Культура відтворює сутність і формує самосвідомість людей. Завдяки культурі суспільство виробляє стабільну систему базових цінностей. Культура сприяє досягненню згуртованості суспільства. Перед викликами екологічних криз, цифрової трансформації та демографічних змін, саме культурні цінності (ставлення до природи, до майбутнього, до людського життя) визначатимуть здатність людства до самозбереження та сталого розвитку.

Джерела та література:

1. Бакальчук В. О. Концептуальні основи культурної політики Ради Європи та ЮНЕСКО. Стратегічні пріоритети. 2008. № 4(9). С. 64–69.
2. Герчанівська П. Е. Аналіз культури в парадигмі теорії систем. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2017. № 1. С. 3–7.
3. Ісаєв В. Д. Людина у просторі цивілізації та культури. Луганськ : Світлиця, 2003. 188 с.
4. Корольчук О. Л. До питань актуальності вивчення культури резильєнтності в рамках дослідження формування національної резильєнтності в Україні. Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «Challenges in Science of Nowadays» (April 6–8, 2020). Washington : EnDeavours Publisher, 2020. P. 144–150.
5. Матарассо Ф., Лендрі Ч. Пошук рівноваги: двадцять одна стратегічна дилема культурної політики. Київ : British Council. Ukraine, 2005. 31 с.
6. Толстих В. І. Глобалізація в соціокультурному вимірі. Практична філософія. 2001. № 2. С. 23–72.
7. Hawkes J. The Fourth Pillar of Sustainability: Culture's Essential Role in Public Planning. Melbourne : Cultural Development Network, 2001. 69 p.
8. Millennium Development Goals and post-2015 Development Agenda, United Nations: Economic and Social Council. URL: <http://www.un.org/en/ecosoc/about/mdg.shtml> (date of access: 22.11.2025).
9. On European cooperation in the field of culture: Council of Europe Recommendation 1216 (1993). Parliamentary Assembly. 44th ordinary session. URL: <https://pace.coe.int/en/files/15250> (date of access: 22.11.2025).
10. Schweitzer A. Verfall und Wiederaufbau der Kultur. Kulturphilosophie. Erster Teil. München, 1923. 280 p.